

УДК 330.567.28:336 (477)

Ключник Л. В.,

ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України»

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ ДОМАШНІХ ГОСПОДАРСТВ УКРАЇНИ ЯК СКЛАДОВА ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

У статті висвітлені проблеми розвитку домашніх господарств в Україні, визначені особливості формування фінансових відносин домогосподарств з іншими суб'єктами ринкової економіки. Основна увага приділена дослідженню джерел формування фінансових ресурсів домашніх господарств та обґрунтуванню напрямів підвищення ефективності їх використання з позицій інтересів власників і національної економіки загалом.

Ключові слова: фінансові ресурси, домашні господарства, доходи, витрати, заощадження.

Kluchnyk L.

FINANCIAL RESOURCES OF UKRAINIAN HOUSEHOLDS AS A COMPOSITION OF FINANCIAL SUPPORT FOR THE DEVELOPMENT OF THE NATIONAL ECONOMY

The problems of households' development in Ukraine, especially the features of formation of the financial relations of households with other market economy actors are considered in the article. The main attention is paid to the investigation of the sources of households' financial resources formation as well as to the substantiation of the directions of its use efficiency improvement in terms of the owners' and national economy interests.

The article deals with the issues of increasing the completeness and efficiency of using the internal financial resources of all business entities. The structure of financial resources of the main participants in market relations in Ukraine is considered, special role and functions of households as economic entities are allocated, which create a powerful financial resource not only to meet the needs in providing their own vital functions, but also the development of the national economy as a whole.

The general scheme characterizing the structure of financial resources of households is formed. The main sources of the formation of financial resources of households are wages, pensions, income from entrepreneurial activity and self-employment, sales of agricultural products of personal and domestic property, real estate, assistance, privileges, subsidies, scholarships for other types of monetary and non-monetary incomes.

Household financial resources provide the country's economy with free cash through its savings and accumulation of funds in financial and lending institutions. The financial resources of households are the driving force behind the economic growth of not only the country but also its individual regions.

At the expense of incomes and aggregate resources, households form their own expenses, as a result of which a certain level of consumption of goods and services is formed. A more precise characterization of the standard of living makes it possible to give the results of household expenditure surveys rather than income research.

A large proportion of household income receives in the process of redistribution from the state, and the share of income from its own production or other activities is insignificant; this situation requires a change in the state income policy in the direction of shifting the emphasis on stimulating the work of household members through appropriate financial methods and leverage. The standard of living of the population, its incomes and savings to a large extent depend on the socio-economic and political situation in the state.

Population savings are an important part of the process of forming the investment potential, and, therefore, ensuring the development of the national economy, their promotion should be a priority area of the state economic policy.

Key words: financial resources, households, incomes, expenses, savings.

Ключнык Л. В.

ФИНАНСОВЫЕ РЕСУРСЫ ДОМАШНИХ ХОЗЯЙСТВ УКРАИНЫ КАК СОСТАВЛЯЮЩАЯ ФИНАНСОВОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ РАЗВИТИЯ НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ

В статье освещены проблемы развития домашних хозяйств в Украине, определены особенности формирования финансовых отношений домохозяйств с другими субъектами рыночной экономики. Основное внимание уделено исследованию источников формирования финансовых ресурсов домашних хозяйств и обоснованию направлений повышения эффективности их использования с позиций интересов владельцев и национальной экономики в целом.

Ключевые слова: финансовые ресурсы, домашние хозяйства, доходы, расходы, сбережения.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв’язок з важливими науковими та практичними завданнями. Серед пріоритетних напрямів забезпечення розвитку національної економіки у посткризовий період виділені питання, пов’язані з підвищенням повноти і ефективності використання внутрішніх фінансових ресурсів всіх суб’єктів господарювання. Розглядаючи з цих позицій структуру фінансових ресурсів основних учасників ринкових відносин в Україні, слід виділити особливу роль і функції домашніх господарств як суб’єктів господарювання, які створюють потужний фінансовий ресурс не тільки для задоволення потреб у забезпеченні власної життєдіяльності, а й розвитку національної економіки загалом. З досвіду зарубіжних країн відомо, що результати фінансової діяльності домашніх господарств є реальним фундаментом для забезпечення ефективного розвитку національної економіки: чим вищий фінансовий ресурс домашніх господарств країни, тим вищий рівень фінансової стійкості її національної економіки, здатності протистояти фінансовим ризикам і кризовим ситуаціям зовнішнього і внутрішнього характеру.

Загальна схема, що характеризує структуру фінансових ресурсів домашніх господарств (рис. 1) свідчить про наступне. Основними джерелами формування фінансових ресурсів домашніх господарств є заробітна плата, пенсії, доходи від підприємницької діяльності та самозайнятості, продажу сільськогосподарської продукції особистого і домашнього майна, нерухомості, допомоги, пільги, субсидії, стипендії та інші види грошових та негрошових доходів.

Витрати і заощадження характеризують напрями використання нагромаджених доходів. За їх цільовим призначенням прийнято виділяти сукупні витрати, в тому числі на споживання, витрати на особисте підсобне господарство, допомогу родичам тощо. Згідно офіційної статистичної звітності заощадження – це частина доходів, які домашні господарства на визначений період часу не використали для споживчих потреб і отримання послуг, а нагромаджували з метою використання у

перспективі. Вони входять до складу сукупних витрат. Але в даному випадку вони виділені в окрему групу як заощадження.

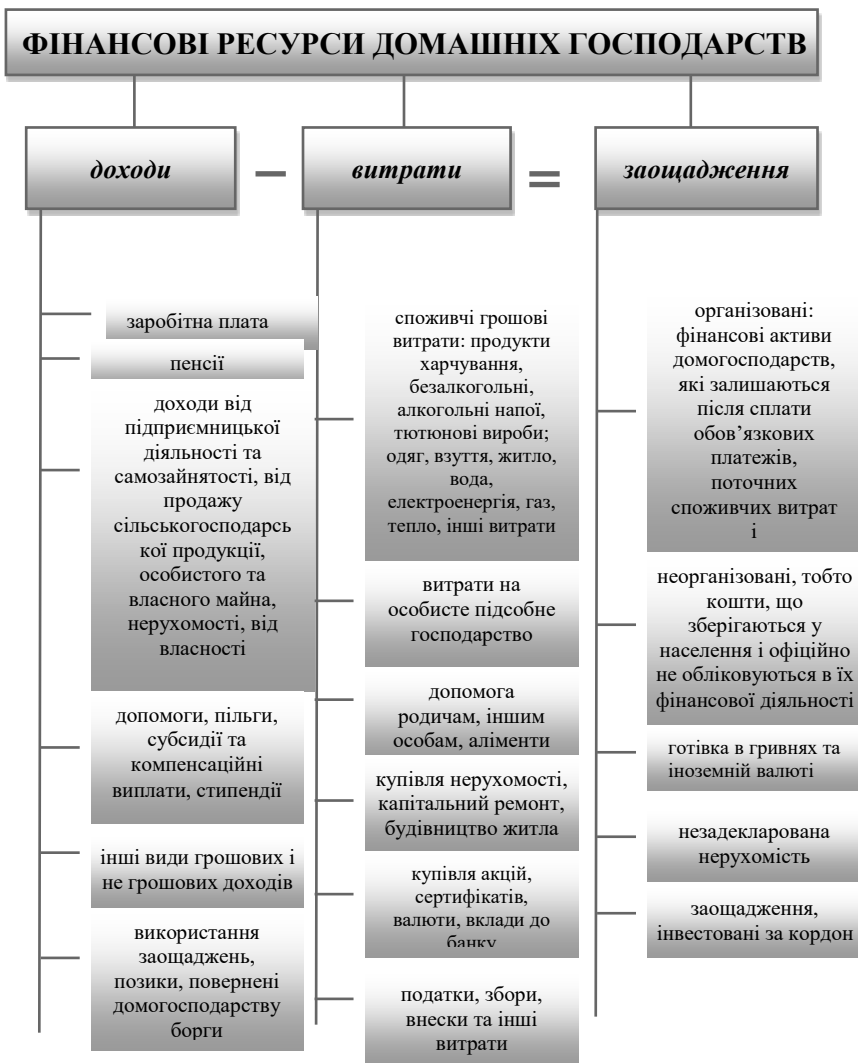

Рис. 1. Структура фінансових ресурсів домашніх господарств

Останні запропоновано розподіляти на організовані, які виступають у формі фінансових активів з метою отримання від реалізації майбутніх доходів або отримання додаткових благ, і неорганізовані, які, в силу різних причин, не обліковуються в офіційній економіці і не враховуються в статистичній звітності.

У посткризових умовах зниження інвестиційної активності на міжнародному фінансовому ринку, фінансові ресурси домашніх господарств є одним із основних чинників економічного зростання держави, а також відіграють важливу роль у функціонуванні її фінансової системи. Адже за рахунок податків з доходів населення державі надходить значна частина коштів до бюджету, соціальні трансферти формують значну частину їх видатків. Фінансові ресурси домогосподарства забезпечують економіку країни вільними грошовими коштами за рахунок своїх заощаджень та накопиченням коштів у фінансово-кредитних установах. Фінансові ресурси домогосподарств є рушійною силою, яка забезпечує економічне зростання не лише країни, а і її окремих регіонів.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Проблема, що пов’язані з економічною та фінансовою діяльністю домашніх господарств, приділяють значну увагу сучасні вітчизняні науковці, серед яких: І. Бондар, О. Ватаманюк, Н. Дорофєєва, Е. Лібанова, С. Мельник, С. Панчишин, М. Савлук, Н. Федірко, В. Федосов, Т. Кізіма, С. Юрій та ін.

Цілі статті. Метою даної статті є фінансові ресурси домашніх господарств України як складова фінансового забезпечення розвитку національної економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням отриманих наукових результатів. За рахунок доходів та сукупних ресурсів домогосподарства формують свої витрати, в результаті яких і складається певний рівень споживання товарів і послуг. Більш точну характеристику рівня життя дозволяють дати результати дослідження витрат домогосподарств, ніж дослідження доходів. Витрати – це сума платежів домогосподарств за товари та

послуги, отримані у звітному періоді, сума коштів, направлених ними на купівлю акцій, сертифікатів, валюти, нерухомості, на будівництво, допомогу родичам, на вклади до банківських установ, на податки та інші внески (відповідно до програми вибіркового обстеження умов життя домогосподарств). Доцільно під час класифікації витрат враховувати також ступінь регулярності здійснення витрат; періодичність здійснення витрат; а також рівень необхідності здійснення витрат.

У структурі споживчих витрат домогосподарств України значну частку (близько 90 %) мають витрати, пов'язані зі споживанням. Кінцеві споживчі витрати домашніх господарств за період з 2000 по 2015 р. зросли у 16,6 рази, а їх частка у ВВП України упродовж останніх років (2010 – 2015 рр.) коливається в межах 63 – 71%. (З 2015 р. споживчі витрати домашніх господарств дещо зменшилися, причиною цього є негативний вплив сучасної кризи на платоспроможний попит населення).

Безперечно витрати домогосподарств відіграють важливу роль в економіці країни, тому що витрачаючи отримані доходи, домогосподарства забезпечують формування і розвиток ринку товарів і послуг, а реалізуючи свої заощадження – формують попит на фінансові активи та сприяють розвитку фінансового ринку.

Оскільки заощадження населення є однією зі статей його витрат, доцільно здійснити аналіз заощаджень домогосподарств. З 2006 р. по 2010 р. обсяг заощаджень домогосподарств стрімко зростав від 44203 млн грн до 161867 млн грн відповідно, з 2011 р. простежується спад заощаджень і станом на кінець 2015 р. загальна сума заощаджень домогосподарств становила лише 6200 млн грн. Отже, схильність до заощаджень вітчизняних домогосподарств стрімко впала: у 2015 р. обсяг вільних грошових коштів фізичних осіб зменшився на 155000 млн грн у порівнянні з 2010 р. і така ситуація пояснюється зростанням витрат на поточне споживання. Як зазначалося вище, доходи населення протягом 2006 – 2015 рр. щороку зростали, і у 2015 р. вітчизняні домогосподарства мали у своєму розпорядженні більше грошових ресурсів, ніж у попередні роки, але схильність до заощадження знизилась і становила критичних 0,5 %.

Варто зазначити, що з 2014 р. рівень життя населення, його доходи та заощадження значною мірою залежать від соціально-економічної та політичної ситуації в державі. Основними негативними чинниками впливу є: військовий конфлікт у східних регіонах України, соціально-політична криза. Девальвація гривні, підвищення цін на комунальні послуги, масовий відтік банківських депозитів та банкрутство 78 банків протягом останніх 2,5 років [1].

За даними самооцінки домогосподарств рівня своїх доходів у 2015 р. [2] лише 6,2 % українських домогосподарств оцінили свої доходи на високому рівні та здійснювали заощадження, ще 45,7 % також мали достатні доходи, але використовували їх на споживчі цілі, та не мали змоги заощаджувати, решта опитаних змушені відмовляти собі у найнеобхіднішому, у тому числі, у повноцінному харчуванні.

Велику частку доходів члени домашніх господарств отримують у процесі перерозподілу від держави, а частка доходів від власної виробничої чи іншої діяльності є незначною, така ситуація потребує зміни державної політики доходів у бік зміщення акцентів на стимулювання трудової діяльності членів домашніх господарств за допомогою відповідних фінансових методів та важелів.

Заощадження населення є важливою складовою процесу формування інвестиційного потенціалу, а, отже, забезпечення розвитку національної економіки, то їхнє стимулювання повинно бути пріоритетним напрямком державної економічної політики [3].

Останніми роками одним із важливих факторів збільшення доходів домогосподарств стала трудова міграція за кордон. Статистика свідчить, що в середньому один мігрант, який перебуває в Італії, щороку пересилає додому близько 5 тис. дол. США [4]. Якщо врахувати той факт, що масштаби зовнішньої трудової міграції становлять 14 – 15 % від загальної чисельності населення, то можна стверджувати, що доходи від трудової міграції в сучасних умовах є суттєвим джерелом формування сукупних доходів

домогосподарств. За приблизними оцінками українські мігранти щорічно заробляють за кордоном близько 35,3 млрд дол. США [5].

Формування доходів населення будь-якої країни залежить від економічного зростання в ній. Протягом останніх років в Україні спостерігаються загалом позитивні зрушення у структурі загальних доходів населення – збільшення питомої ваги оплати праці, пенсійних виплат, доходів від підприємницької діяльності тощо. Рівень доходів населення виступає важливим показником добробуту суспільства. Проте загальний рівень доходів залишається вкрай низьким (внаслідок низьких стандартів оплати праці). Таким чином, розглянуті тенденції дозволяють сформулювати окремі пропозиції щодо подальшого розвитку фінансових ресурсів домогосподарств: необхідно підвищити питому вагу оплати праці в структурі грошових доходів через реформування системи оплати праці; політика уряду і НБУ повинні бути спрямовані на усунення інфляційних процесів (адже вони є головними факторами у знеціненні доходів громадян); усунути диспропорції в структурі доходів і витрат шляхом підвищення ролі доходів від трудової діяльності, зменшити питому вагу соціальних трансфертів; забезпечити можливість отримувати доходи від власності шляхом розвитку ринку цінних паперів; сприяти розвитку недержавного пенсійного забезпечення і страхування життя (це є основним джерелом довгострокових фінансових ресурсів в економіку); створити механізми, які забезпечать виведення прихованих доходів домогосподарств з тіньового сектора економіки.

Висновки. Фінансовий потенціал домашніх господарств є досить потужним. Проте, структура витрат і доходів домашніх господарств, знаходячись у прямій залежності від фінансово-економічного стану національної економіки, є нераціональною і потребує перегляду чинного законодавства держави стосовно оплати праці в країні, визначення витрат на платні комунальні послуги, приведення їх у відповідність до міжнародних стандартів. Реалізація зазначеного напряму сприятиме підвищенню фінансових можливостей домашніх господарств у

задоволенні власних потреб та зростанню їх інвестиційної діяльності.

Існуюча методологія визначення фінансових можливостей домашніх господарств побудована в основному на вибіркових дослідженнях, які дають можливість окреслити загальні тенденції їх розвитку, але не дають повної і об’єктивної оцінки про стан їх господарської діяльності, а, відповідно, про реальні обсяги доходів і витрат.

Сучасні досягнення в області інформаційного забезпечення відкривають нові можливості стосовно визначення фінансових ресурсів домашніх господарств та напрямів їх використання. Отже, в перспективі важливо розробити і впровадити в практику господарювання нову систему інформаційного забезпечення, яка б давала можливість з достатньою повнотою і достовірністю оцінювати результати діяльності домашніх господарств та їх вплив на розвиток національної економіки.

На сьогодні домашні господарства представляють інформацію про власну виробничо-господарську діяльність, доходи від якої складають менш ніж 5 % від їх загальної суми. У зарубіжних країнах цей показник є значно вищим. Отже, важливо ввести нові вимоги до звітування виробничо-господарської діяльності домашніх господарств та запровадити мотиваційні механізми, що мали би спонукати до збільшення доходів від такої діяльності та зниження обсягів тіньових доходів.

1. Гладких Д. М. Стабілізація банківської системи шляхом підвищення довіри до банків та забезпечення прозорості діяльності НБУ. Аналітична доповідь // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua>
2. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
3. Заславська О. І. Проблема трансформації організованих заощаджень домогосподарств в інвестиційні ресурси банків / О. І. Заславська // Науковий вісник Ужгородського університету. – 2016. – Серія економіка. – Випуск 2 (48). – С. 279.
4. Біттер О. Грошові та сукупні доходи сільських домогосподарств Карпатського регіону / О. Біттер // Економіка України. – 2006. – № 2. – С. 62.
5. Гайдуцький А. П. Масштаби доходів українських трудових мігрантів / А. П. Гайдуцький // Економіка та держава. – 2008. – № 2. – С. 96.